

Pierre Mabille

Egregory

anebo
život civilisací

Vymezení egregoru

Egregorem, slovem kdysi užívaným hermetiky, nazývám tu lidskou skupinu, která je obdařena individualitou odlišnou od individualit jednotlivců, kteří ji tvoří. Přestože studie na tento námět byly vždy buď konfúzní anebo drženy v tajnosti, věřím, že je možné poznat ty okolnosti, které jsou potřebné k jejich vytvoření. Ihned dodávám, že nezbytná, i když nedostačující podmínka spočívá v mocném emotivním šoku. Abych použil chemické terminologie, řeknu, že syntéza vyžaduje intenzivní energetické působení.

Nejjednodušší egregor se vytváří mezi mužem a ženou. Je jistě možné, aby tyto dvě bytosti se pouze smísily a zachovaly si svůj osobní život nedotčen, mohou také jenom vyvolat rovnováhu sil, jako je tomu v mechanické „dvojici sil“, tak podobné manželství z rozumu. Jakmile je však přítomna láska a nalézá v tělesném spojení svůj dokonalý magický ceremoniál, rodí se nová realita, hluboce proměňující každého z partnerů. Od této chvíle už nejde o sčítání, odčítání a rovnovážné stavy, ale o umocnění bytosti, o dosažení odlišného stavu. Když mluvíme o umocňování, dotýkáme se hlubokého smyslu slov a reálné hodnoty matematických úkonů; pak vskutku se objevuje dítě jako jeden z výsledků této kombinace. Krátkozraké fyziologické zřetele lékařů nevyčerpávají tajemství jeho příchodu. Představuje vtělení, to jest živoucí stadium egregoru, které bylo předtím neviditelné.¹

Za jiných okolností vznikají složitější kolektivní entity. V sále postaveném k tomuto účelu, u příležitosti uměleckého, politického či náboženského shromáždění a díky magickému působení herce, řečníka či kněze nesourodě individuality splývají — proměňují svou osobnost. Jde tu o přechodné útvary, nicméně poznamenávající ty, kteří se jich účastnili.

Má-li entita vytrvat, potřebnému emotivnímu rozmachu musí být poskytnuty příhodné podmínky. Zeměpisná místa, etnické okolnosti, ekonomické nutnosti doplňují pak emocionální jev.

Tak jako anatomie, fyziologie a psychologický román samy o sobě nevyčerpávají realitu člověka, ani dílčí sociologické rozbory nemohou být úplně uspokojivé. Popisovat význam složitých ekonomických vztahů nebo hodnotu citových pohnutek je sice práce potřebná, ale ještě nezbytnější je vnímání té živé jednotky tvořené sociální skupinou.

Mezi těmi velmi četnými egregory mají nejdelší trvání a největší rozměr civilisace.

Zrození egregoru

Na právě definovaný široký egregor, který v sobě obsahuje spoustu menších a pomíjivějších entit se musí pohlížet jako na živou bytost. Rodí se, roste, vyvíjí se, chřadne a nakonec umírá, poté co rozesele zárodky, které poslouží pozdějším rozkvětům. Nacházíme tu všechny problémy nadhozené současnou biologií. Uvedu z nich dva: první se týká obecného způsobu vývoje, druhý vzájemné souhry formy a obsahu.

V minulém století se zdůrazňoval pojem nepřetržitého přetváření všech věcí. Darwinismus byl módní teorií, ovlivňoval politické a sociální teorie. Do popředí byla u jednotlivce, u druhů a zvláště pak u lidského druhu stavěna úloha nekonečné progresivní evoluce. Tato též vedla ke snižování, ne-li

¹ Dítě zdaleka není jediný možný projev této proměny dvou jednotlivců, k níž dochází pomocí lásky, která je spojuje. Naopak se často zdá být fyziologickou nehodou nezávislou na pocíťované jednotě jeho ploditelů. Je to obtížný problém, ukazující na nesouzvuk mezi nevědomými vzruchy, vnímanými pocity, sociálními zvyky a organickou činností. Nemohu se zde touto otázkou v potřebné šíři zabývat.

k popření hodnoty druhů, kategorií a jiných entit, jejichž realita byla považována za přechodnou. Z chvilkových aspektů se vynořovala myšlenka pomalé a neustálé proměny. Zároveň však, jak se tento názorový proud vyvíjel, vědecké zkoumání dokázalo význam opačného, podstatně přetržitého mechanismu. Víme, že oba postupy existují a že jsou vždy úzce propojeny. V tomto ohledu se vracíme k zcela rozumným úvahám starověkých učenců, zvláště Platóna. Rozmnožení experimentů, zkušeností a bádání nám umožnilo lépe poznat dvojitý modus přírody: opozici přetržitého aritmetického čísla a souvislé algebraické funkce; uzavřeného geometrického obrazce, celistvých těles a do nekonečna se rozvírajících křivek. Opozici neměnné struktury chemické sloučeniny a prvku a fyzikálních sil o pružné proměnlivosti. Místo abychom se pokoušeli zredukovat tuto dualitu tím, že popřeme jeden či druhý mechanismus, je mnohem důležitější pokusit se je lokalisovat a rozpoznat jejich přesnou hodnotu. V *Budování člověka* jsem již poukázal na tuto souhru spojitého s nepřetržitým uvnitř jednotlivce. Stejná práce nás čeká, pokud jde o sociální struktury.

Zrození civilisace, to jest určité a stálé entity, má své místo v nekonečné křivce lidského pokroku. Postačí zkoumat jakýkoli přírodní jev, abychom pochopili tento fakt pomocí homologie. Všimněme si například, jak se chová libovolný krystalický roztok, měníme-li podmínky pokusu. Postupné změně teploty, tlaku a koncentrace odpovídá souvztažná změna vlastností roztoku. Ale v určitém okamžiku dochází k poruše této souvztažnosti a k náhlé změně stavu. Tento zvrát se opakuje u všech jevů zkapalnění a zmrazování, je základem chemického slučování, pozorujeme ho u živých bytostí, kde jsou některé reakce do nekonečna reversibilní, zatímco jiné jsou definitivní, když byly překročeny obvyklé meze.

Ať už jde o zvířecí organismus, o společenské nebo politické zřízení, o určitou civilizaci, vývoj — spojitý nebo rytmický — se bude moci proto odehrávat pouze v zcela přesných hranicích; za nimi dojde k prudké mutaci. Daná forma nemůže být do nekonečna vystavována průtahům, musí být opuštěna. Vývoj si zvolí za prostředníka novou formu. Z toho vyplývá nutnost smrti a zrození. Vyplývá z prolínání obou mechanismů vývoje na světě.

Tyto body začátku a konce představují velmi tajemné okamžiky. Ať jde o přechod z jednoho fyzikálního stavu do druhého, o vytvoření molekuly, o oplodnění reprodukční buňky, jev sám vždy uniká našim smyslům přes veškerá naše opatření. Příroda se zdá jednat jako eskamotér žárlivý na své tajemství a operující za magickou clonou. Čím je živočich složitější, tím hlouběji v jeho těle jsou skryty mechanismy jeho reprodukce.

Početí civilisace se obklopuje ještě větším tajemstvím. Legendární králové, Budha, Lao-Tse, Ježíš... jejich osobnosti se ztrácejí za mýtickými příběhy.

Celá záležitost se dále komplikuje tím, že po různé dlouhou dobu zůstává vznikající organismus zcela neviditelným. Stadium nitroděložního a svým způsobem cizopasného života se projevuje v měřítku společenství činností veřejnosti neznámou, odehrávající se v okultním, uzavřeném prostředí. Úloha iniciačních společností, sekt a více či méně tajných řádů je velmi rozsáhlá. V těchto místech se mystická vzepětí připojují k reálným znalostem. V těchto žhavých matricích se neustále tvoří nástiny nových společenských struktur, jejichž obrovská většina ztroskotá. Osoby, kolem nichž došlo k pokusu o vykonání díla, zůstávají obvykle v temnotě a jsou často dokonce i předmětem pohrdání. Nicméně mají tyto neustávající snahy velký význam. Obdobný mechanismus nacházíme v omezenějším měřítku i v podzemní činnosti revolučních klanů.

Soudobý návyk na pseudodemokracie pokazil v těchto oblastech náš úsudek. Domnívali jsme se, že všechno lze dělat na denním světle, že je možné všechno vyslovit. To je však klamné zdání, skrývající před námi hluboké skutečnosti kolektivního dynamismu. Přechod od nevědomého k vědomému není jednoduchý.

Tyto stručné poznámky postačí, aby ukázaly, do jaké míry je vznik některé civilisace vždy tajemným, neurčitým jevem, jehož datum nemůže být stanoveno přesně. Skutečný počátek od počátku viditelného odděluje několik staletí. Tato pomalá práce se koná v jádru předešlé civilisace, dříve než dospěla k svému konci. To nemůže překvapit nikoho, kdo je poučen o dialektice. Ta totiž učí uvážit, že každá situace v sobě obsahuje protikladnou sílu a připravuje prostředky, jak překonat její interní konflikty. S výjimkou hmyzu, který mizí ještě před vylíhnutím svých potomků, je obrovská většina živých tvorů podrobena tomuto mechanismu: přetrvávají ještě dlouho po narození svých dětí. Tak postupují i společenství. Chápeme, proč historikové, kteří s oblibou volí spojitou chronologii, si zřídka kdy povšimnou skutečného sledu jevů.

Vývoj a smrt

Přistoupím nyní k druhému problému, který vzniká z vzájemné souhry formy a obsahu. Řekl jsem již, v jakém smyslu jsme byli nuceni pokládat formu za svědectví o obsahu, jinak bychom se museli navždy vzdát veškerého pochopení světa. Bylo by však hloupostí věřit, že v každém případě je vyjádření úplné. Pozorujeme-li vývoj jakéhokoliv živého tvora, v prvním období spatřujeme neurčité zaoblené tvary. Tušíme již jistě zřetelně vyhraněné rysy, které se později projeví, ale neobyčejně silný vnitřní energetický náboj nám zůstává skryt. Postupem času, vlivem neustávající aktivity vůči prostředí a v důsledku nárazů z toho vyplývajících, se forma jasně vyhraňuje. Stává se přesným výrazem obsahu. Ve chvíli pak, kdy začíná ubývat života, se struktury, jejichž vybudování si vyžádalo tolik námahy, stávají balastem, sumou vzpomínek na minulost. Připomínají někdejší úsilí, podstoupení útoků a jizvy, které po nich zůstaly. Když pak přichází smrt, zbývají jen mrtvolky, záhy pak kostry jako prázdné formy a archeologická svědectví.

Vývoj civilizací je identický. Na počátku se mohou obtížně vyjádřit souhrny vášnivých vzma- chů či vehemence životních proudů; zákony jsou neurčité, chaotické; mýty se prolínají; není tu určena žádná architektura. Tak zvaná archaická období se všechna navzájem podobají, vzdor různým příz- namům a orientacím; některé neobratnosti a chyby je přibližují dětským výtvorům. Poznenáhlu tato podi- vuhodná neurčitost, tak slibná a tak vzrušující, ustává. Objevují se pevné struktury. Mýty jsou koordi- novány do konečného výrazu. Různé koncepce světa a člověka jsou hierarchizovány uvnitř velmi se- vřené náboženské koncepce. Zákony jsou vryty do kodexů. Konečně pomocí vápna a křemene posky- tuje architektura stabilní a charakteristickou armaturu; budovy, alespoň ty, které jsou vyhrazeny ko- lektivnímu užívání, chrámy, paláce, divadla, si volí svůj sloh; mají stejnou hodnotu jako vápenatá kostra živočichů.

Říká se, že chrámy spíš než psané zákony jsou prostředkem přetlumočení představy světa. Je to správný poznatek. Nezávisle na době a na místě totiž realisují tyto stavby syntetické a stabilní uvě- domění, do něhož vnášejí věřící životnost své vroucí víry.

Ta homologie, kterou tu prokazují mezi živou bytostí a kolektivní entitou, není básnickým ob- ratem nebo pouhým přibližným srovnáním; pokračujeme-li v ní, ověřuje se v nejmenších podrobnos- tech. V této knize bychom však nestačili obsáhnout podrobnou demonstraci.

Ty čtenáře, kteří by se chtěli zamyslet nad touto otázkou, upozorňuji, že lidská společnost stále ještě nedospěla k vysokému stupni vnitřní hierarchizace. Setravávají ve stavu agregace, to jest ve stadiu odpovídajícím nižším živočišným druhům. Tento fakt uvážlivě zaznamenal Durkheim. Národy, které se na tom podílejí, i se svými politickými strukturami a zeměpisnými hranicemi, mají hodnotu tkání procházejících procesem diferenciací. Jednotlivé sociální činnosti tu mají roli podobnou orga- nickým funkcím.

Ten, kdo zná kosterní základ uložený v těle mezi krví (tím proměnlivým proudem tužeb a přání) a rozmanitostí svalových činností, může v biologii rekonstruovat, jak to dělal Cuvier, celého živočicha vycházející od zlomku jeho kostry. Historik se nachází ve stejných podmínkách; pro něho kámen po- mníků a památek zachovává stopy změn, k nimž došlo právě tak v obecných vášních jako v mate- riálních podmínkách života. Utkvělou představou tohoto svědectví se vysvětluje vůle, zároveň budo- vatelská i ničitelská, kterou se vždy vyznačovali postupní vládcové národů. Není ani jednoho dobyva- tele, vladaře nebo revolucionáře, kterému by nebylo záleželo na tom, aby vepsal do odolných materi- álů trvalou stopu svého úsilí.

To vše varuje však před omylem, jehož je možné se dopustit při tomto postupu, alespoň pokud uvažujeme o proměně světa. Zákony a stavební slohy jsou pouhými výsledky v průběhu vývoje lid- stva; biologická cesta končí kostrou a jen sochař začíná dílo sestavováním armatury. Touha po dosa- žení hluboké změny pomocí modifikace zákonů a forem je velmi rozšířeným omylem. Účinnou akti- vitou vůči civilizacím je ta, která zasahuje sensibilitu a vytváří nové potřeby a touhy. Chvíle zákono- dárce následuje s velkým zpožděním za chvíli básníka. Opakujeme znovu, že uvnitř některého z těchto kolektivních souborů jsou možnosti proměny velmi omezené; nutnost zachovat jednotu staví změnám velmi přesně určené meze.

Když určitá civilizace dospěla k té své vyjadřovací fázi, která by u jednotlivce odpovídala do- spělosti, to jest tehdy, kdy se uskutečnilo přizpůsobení se mezi omezujícími plochami a svazkem vnitřních energií, přijde záhy pokles; dochází ke zkosnatělosti a její stopu lze nalézt ve všech oblas- tech.

Náboženská stavba se stále více utužuje ve svých dogmatech, je nastolována imperativní morálka, zatímco slábnou emoce a víra. Obřady jsou nadále vynucovány zvykem, jsou postupně stále méně chápány a dokonce jsou stále nesrozumitelnější. Jsou v rozporu s dobou a s potřebami lidí.

Zákony pak, které již neslouží k ratifikování reálných a logických společenských vztahů, se stávají nástroji určenými k tomu, aby udržovaly zbytečné přepážky a zachovávaly výhody a privilegia.

Architektura se svými satelitními uměními se uzavírá do tradičního slohu; formy se uchovávají samoučelně z úcty ke starodávným zvykům, nevyjadřují už životní nutnost; ti, kteří se pokoušejí odvalit jeho smrtelného klasicismu, jsou často strženi do anarchistických reakcí. Dospívají k více méně neopodstatněné fantasii, o níž svědčí barokní stadia.

Základní znak úpadku civilizace můžeme pozorovat v zanedbávání smyslu pro kolektivitu. Budovy určené k užívání všech jsou opuštěny ve prospěch těch, které si staví soukromé osoby. Původně náboženská architektura se stává světskou; ač byla původně společenskou, dospívá k individualismu. Kromě toho všechny techniky spojené v jediném oboru k tvorbě souhrnného díla se oddělují: malířství, sochařství a jiná umění se vydávají na vlastní cestu.

Smrt civilizace není méně složitým jevem než zrození. Poukázal jsem na to, že na počátku byla dlouhá fáze skryté existence, více či méně utajeného života. Zde nacházíme opačný postup: věci zůstávají, formy setrvávají, i když už nic neobsahují. V obou případech lze obtížně stanovit přesné datum.

Smrt jednotlivce není, jak si to lidé často představují, krutou nehodou; sestává z několika etap. Jakmile začne slábnout vnitřní energie, bytost je poznenáhlu opouštěna řadou svých schopností, ztrácí části svého organismu. Život se zužuje, stahuje se do několika nezbytných funkcí (krevní oběh, omezená výživa atd.). Smrt označuje ukončení, ale není to ještě konec celého cyklu. Některé tkáně ještě chvíli přežívají, až pak vykonává své dílo rozklad. Zůstanou jen kosti. Mimo tělo budou všechny předměty, které byly seskupeny kolem živé jednotky člověka, rozptýleny. Likviduje se dědictví. V tomto zpětném přejímání hltavým prostředím je třeba doby ve velmi širokých mezích proměnlivé k anihilaci všech stop osobního úsilí.

V civilizacích se uskutečňují stejné postupy. Stadium vysilování je vyplněno neustálými nepokoji, válkami, krizemi všeho druhu. Všimněme si, že scéně vévodí chronická nevolnost. A poslední válka přijde ukončit existenci zcela prohnitého společenství. Barbaři, to jest zdatnější, méně jemní, ale také méně zkažení cizinci, přicházejí a ničí, drancují vše, co ještě zbývá. V tomto ničení je několik stadií. Někdy umožňuje pozdější opravy, když je však úplnější, zabraňuje jakékoliv obnově. V tom bývají jeho užitečnost a účinek velmi odlišné, téměř protilehlé. Po zpusťování, v němž jsou zprůhrány tradice, jsou lidé přivedeni k vyhledávání nových řešení pro trvalé problémy. Pokud jde o drancování, roznáší předměty, jejichž hodnota v dané chvíli uniká, které však později poslouží ke zrození nových sociálních forem, idejí a mýtů.

Při zkoumání dějin nás udivuje neobyčejná schopnost přežívání smrtelně zasažených systémů. Tento údiv se neliší od toho, který zakoušíme při pohledu na některé starce, kteří stále ještě žijí vzdor veškeré logice a, zdá se, i bez veškerého užítku.

Vyjadřuji-li se tu o normálním a nevyhnutelném charakteru smrti civilizací, mluvím podobně jako biolog o konci živých tvorů. To neznamená, že bych byl necitelný k bolestnému charakteru takovýchto jevů. Dnes řadí jedna móda: podle ní bychom neměli pranýřovat možnost a potřebnost katastrof. Proniknut plnou důvěrou ve svou moc, a to ve chvíli, kdy předvádí nejhorší podívanou na svou neschopnost, člověk prohlašuje o sobě, že je s to zabránit návratu velkých společenských zlomů. Mám spíše za to, že tento postoj má svůj původ v neurčitém pocitu, který máme o obrovském nebezpečí, a ne ve vůli nebrat je na vědomí.

Proti tvrzení sociálních terapeutů, vychvalujících sílu kolektivní akce, by se změnil běh dějin, bych rád postavil determinismus současných událostí. Není fatalistou, kdo konstatuje postupné nezdarů léčebných postupů, kdo vidí, jak všechny všeluky měly u opotřebovaného Západu opačné účinky, než ty, které byly žádoucí. Je možné chtít proměnit svět, aniž by bylo proto nutné vzdát se zkoumání reality. Ta nás učí, že jednotlivci i společenství umírají odlišným tempem ale stejným způsobem.

Vliv času

Když jsme definovali egegor a narýsovali křivku jeho vývoje od zrození až po smrt, je nyní třeba zkoumat úlohu činitelů času a prostoru.

Víme již, že civilizace je rozsáhlou stabilní formou vepsanou do plynulého rozvoje druhu. Zbývá otázka trvání tohoto jevu; je mu snad určena průměrná doba trvání anebo je ukončení zcela nahodilé? Vůle po osvětlení problému nás přivádí ke zkoumání, není-li možné nalézt pouto mezi společenskými skutky a kosmickými cykly jako ukazateli času.

Stejným způsobem jako živý tvor je i civilizace umístěna do určitého prostředí; to zahrnuje část lidskou: starší, slábnoucí civilizace a jiné, mladší, na vzestupu; jiná část prostředí, nikoli méně významná, je tvořena přírodními živly, podřízenými vesmírné periodicitě.

Uvnitř kolektivního celku existuje mnoho rozdílných hnutí, pozvolných či rychlých, chaotických nebo rytmických, která se týkají omezených seskupení, jakými jsou národy, společenské kategorie a další ještě menší shluky.

Tyto vnitřní doby lze studovat a toto stadium nám dává klíč k takové historii, jak je obvykle psána. Nalezneme tu například rytmus, který tvoří a pokořuje říše, přílivy a odlivy soustředující moc, aby ji později opět oslabily. Odtud může být vyvozována skutečná sociální filosofie, založená v závislosti na čase. Nebudu se tu pouštět do tohoto studia. Kdo z čtenářů by se tomu chtěl věnovat, bude moci seshírat několik po pravdě dosti skrovných dokladů mezi starou hermetickou literaturou; především však bude muset vykonat celou práci sám. Bude mít na zřeteli, že každá civilizace, stejně jako každý jednotlivec má své vlastní rytmy. Právě proto se proroctví ukáží jako správná jen uvnitř přesných hranic; obracejí se vždy k danému společenství. Máme-li přejít od jednoho celku k druhému, je třeba transposice v hudebním slova smyslu a kromě toho je nezbytné změnit takt.

Uzavřeme tuto závorku a vraťme se k obecným úvahám. Vazba mezi společenskými jevy a jevy vesmírnými vyvolává nezměrný problém osobního a kolektivního determinismu. V tomto bodě dali všichni filosofové poznat své citění; každý člověk si o tom učinil dosti vágní názory; z toho všeho vyplývá pěkný zmatek. Otázka je tak složitá právě jen proto, že byla špatně položena, a hlavně proto, že jsme dopustili, abychom se dali uzavřít do stupidních dilemat.

Různá náboženství, vedena snahou vnutit světu svou morálku, zajistit svou moc, učinit nezbytnými tak výnosné rituály a praktiky, vychvalují svobodnou vůli. Kde by byla myšlenka dobra a zla, jaké odměny by bylo možné slibovat, jaké tresty by bylo možné ukládat, jaké hrůzy by mohly být udržovány v účinnosti, kdyby se nepřipouštěla osobní odpovědnost, kdyby člověk nebyl ujišťován o své moci řídit sám sebe a svou volbu. Titíž řeholníci však, mluvíce o božstvu jemuž podle své řeči slouží, jsou nuceni přiznat mu neomezenou moc a absolutní jasnozřivost. Svět Bohem stvořený musí poslouchat jeho zákonů. Boží prestiž by nebyl tak velký, kdyby lidská volba mohla v každém okamžiku hodit na váhu budoucnost. Po déle než dvacet století existence křesťanství se nejdůmyslnější duchové pokoušejí nalézt přijatelné vyrovnání mezi těmito dvěma polohami, bohužel bez úspěchu!

Zdá se, že to, co se nedalo očekávat od hluboce zainteresovaného kléru, tísněného svou situací, se dalo právem čekat od intelektuálů, podněcovaných jak tvrdí, jediným zájmem poznat pravdu.

Marx, který proměnil koncepci dějin tím, že nahradil anekdotická vyprávění náhodně před ním kolacionovaná takovou vědou, podle níž jednotlivé jevy na sebe nutně navazují, konečně prohodil deterministickým jazykem. Avšak jako politicky aktivně angažovaný člověk a sociolog zkoumal jako určující činitele pouze kolektivní procesy. Vliv kosmického a přírodního prostředí je tak podceňen, zatímco celé dějiště ovládá význam sociálního ovzduší. Formulace mechanismu je prostá: člověk je výsledkem kolektivní organizace a mění ji svým úsilím. Analýza zákonů determinismu nebyla tak vskutku dovedena příliš daleko a soudobí intelektuálové přivítali toto omezení příznivě.

Na jedné straně je příjemné se domnívat, že lidský druh je výjimečný a že se může osvobodit od přírodních omezení; na druhé straně městský život má sklon tuto verzi akceptovat. V našich městech kosmická působivost se už sotva projevuje. Vypadá to, jako by nás průmyslová technologie osvobodila od střídání dne a noci, od střídání ročních dob. V kamenných ulicích jsou před námi skryty nebe a země. Předvídavost ruší zlé následky sucha, záplav a jiných katastrof.

Hlubší zkoumání však ukáže, že tato nezávislost je jen iluzorní. Je snadné ozřejmit hluboké pouto existující mezi prostředím a lidskými jevy. A to právě znovuobjevuje moderní věda pomocí jiných metod, než byly dřívější. Naši dávní předkové pokládali jednotu světa a soudržnost jeho částí za evidentní základní postulát. Z tohoto východiska se snažili rozlišovat působení těch či oněch planet.

Vědecký duch tento počáteční postoj zavrhl; vychází z jednotlivého faktu, avšak ve vypracovaných statistikách se projevují určité rytmy.

A tak bez apriorní představy zjištěná periodicitu se zcela přirozeně váže se známou periodicitou kosmickou.

Celkem vzato, cesta vykonaná opačným směrem dospívá k stejnému výsledku. Přesto není možné rozhodnout, zda jsou jevy prostě synchronizovány anebo zda jsou spojeny příčinnou souvislostí. Pojem kauzality přestal být jasným pro kohokoliv, kdo je poučen o nynějších postupech vědy. Tíhne k tomu, aby byl nahrazen ideou průvodních projevů. Dialektika nepřipouští příčiny a následky, ale pozorování vzájemně se překrývajícími jevy, které jsou součástí koherentních vyvíjejících se celků. Toto poznání je schopno odstranit mnohé překážky, které nám zabraňovaly vážně uvažovat o kosmickém determinismu. Ať už je tomu jakkoli, při vysvětlování společenských mutací se mohou sdružit dva postupy. Na jedné straně jsou kolektivity závislé na proměnách prostředí, v němž se vyvíjejí (a tyto proměny jsou řízeny kosmickými rytmy), na druhé straně prodělávají řadu interních změn, jimž může sluneční soustava sloužit k zaznamenávání času; hraje úlohu věčného kalendáře.

Ať už zvolíme jakékoliv vysvětlení, v praxi spočívá problém v nalezení vnějších rytmů, jejichž periodicitu by odpovídala periodicitu civilizací; jednotlivé planetární dráhy jsou zjevně příliš krátké; mohlo by být použito jedině posloupnosti velkých konjunkcí.

Geologické doby jsou pak přespříliš dlouhé k měření našich sociálních struktur. Nejlépe vyhovující jednotkou je precese rovnodennosti. Zásluha o zveřejnění tohoto základního faktu náleží Dupuisovi, který v roce 1793, v době Revoluce, již se aktivně účastnil, publikoval podivuhodné, dnes neprávem opomíjené dílo *O původu všech kultů (De l'origine de tous les cultes)*. Místo, aby vyslovil filosofický názor na nepřetržitý vývoj lidstva nebo na cyklický průběh událostí, opíraje se přitom o starou pythagorejskou tezi věčného návratu věcí, prozkoumal Dupuis, vyzbrojen na svou dobu obdivuhodnou erudicí, proměnu náboženských kultů v závislosti na posunu bodu rovnodennosti. Množstvím přesných příkladů mohl tak poprvé vymezit jednotlivé mýty.

Na nesmírných slunečních hodinách se skutečně jeden oběh přibližně za dvacet pět tisíc devět set let; obvyklé dvanáctiúhelné dělení dává časové úseky dlouhé dva tisíce sto šedesát let, z čehož vyplývá pro ekvivalent jedné hodiny doba tisíce osmdesát let. Vnucuje se tu první připomínka; tyto hodnoty totiž zcela odpovídají hodnotám, které byly použity v nejstarších asijských textech, v babylonské tradici, v Indii a v Číně. I když uvedeme v pochybnost ten důkaz pomocí předčasnosti referencí, což je povinen učinit každý vědecký přístup, jsme nuceni konstatovat, že tyto časové míry úžasně vyhovují ohraničení jednotlivých civilizací.

Dnes máme k dispozici asi deset definovaných příkladů takovýchto komunit; všechny připouštějí průměrné trvání jedné dvacítky století. Nemohu zde vysvětlit, v čem tkví původ těch několika nepravidelností, které v nich lze pozorovat. Řekněme pouze, že chronokratická dráha není kruhová, nýbrž eliptická a že navíc každá zóna má vlastní hodnotu, pokud jde o zrychlení v probíhajícím pohybu. Není mým úmyslem vložit do této práce pojednání o sociální astrologii; v tom by mi zabránily mnohé důvody; chtěl jsem jen zdůraznit, podle kterých hodin je třeba se orientovat při posuzování civilizací a jakou průměrnou životnost mají tyto eggregory.

Z pouhého statistického hlediska poukážeme na mimořádnou cenu některých přechodů. *Páté století před naším letopočtem* se zde ukazuje být velmi zvláštní osou. V Orientě je to doba Lao-C'ea a Konfucia, v Indii se rodí Budha a šíří se reformační hnutí bráhmánismu; v Řecku vrcholí helénismus; na řeckých ostrovech rozkvétají pythagorejská společenství.

Ukáží později, že o dvacet století později, v *16. století našeho letopočtu*, lze nalézt jakýsi obrat obdobného významu.

Zeměpisné faktory

Po úvahách o čase přejdeme k úvahám o prostoru. Je na místě zkoumat, jakým způsobem dochází k souladu mezi místem a těmi komunitami, které na tom místě vzkvétají, a dále pomocí jakých regulačních postupů jsou těmto komunitám uloženy hranice.

Logicky by měla narůstající energie moci počítat s nekonečnými možnostmi expanse; rychle se množící druh by měl vypudit všechny ostatní; jedno jmění by mělo mít schopnost získat všechno; u

trustu není důvodu, proč by se nemohl stát jediným pánem jednoho průmyslového odvětví. Jelikož je říše teoreticky tím mocnější, čím více rozšiřuje své hranice, mohla by tak ovládnout celou zeměkouli.

Tyto sny naplňovaly naše mládí v době, kdy jsme se učili základním zákonitostem matematických posloupností a úrokového počtu. Tyto dětinské naděje bychom mohli znovu nalézt ve všech současných ideologiích. U nejrozdílnějších duchů je možné rozpoznat přechod k asymptotě, k tečně křivky, optimistickou tendenci k transcendenci, k zobecňování dílčích výsledků. Vždyť užívání dialektiky je obtížné; zapomíná se na stín světla, Avšak každý růst je omezen právě tím, že vyvíjí sílu, která se staví proti němu a která jej nakonec vyváží: to je princip indukovaných proudů.

Oblasti obsazené civilisacemi se zdají v průběhu věků poněkud růst; tento vzrůst není značný. Mohou dnešní dopravní prostředky tuto situaci změnit? Mnozí lidé do nich vkládají velké naděje; jsem přesvědčen, že se mýlí. Už nyní konstatujeme, že se vzájemná výměna zpomaluje. Národy se již nemohou přemísťovat, ať na zákaz svých pánů nebo pro finanční nemožnost; jiné už nemají k tomu chuť.

Myslím, že se lidstvu podaří uvědomit si svou jednotnost a skutečně ji realizovat; dříve však budou mít ještě mnohé dílčí civilisace čas zrodit se a zaniknout.

Pohlédneme-li na dráhu, po které se pohybují po sobě následující civilisace na povrchu zeměkoule, pozorujeme orientaci z východu na západ, tedy opačnou, než je směr otáčení Země. Toto pozorování platí pro velká migrační hnutí, která přivedla středoasijské národy od povodí Tigridu a Eufratu a pak až do Egypta. Platí také pro evropské osidlovací vlny a pro hromadnou emigraci do Ameriky. Urbanistům je dobře znám pomalý rozliv měst k západu.

I zde se však musí vzít v úvahu dialektika. Nestačí jasně ukázat na příliv a zapomínat na odliv; ten také existuje. Vezměme si příklad starověkého Středomoří: když národy žijící na jeho východních březích dospívají k vývojovému stadiu odpovídajícímu dospělosti své civilisace, vysílají ať už dobrovolně či ne, na tom málo záleží, lidi do západní části tohoto moře. Vznikají a zřizují se kolonie, obchodní zastupitelství, odlišné ostrůvky; rodí se mocná společenství, záhy disponující dynamismem vyššího řádu. Tyto nové říše se pak vrací na východ jako dobyvatelé. To je případ Řecka, po něm Říma a pak křesťanského Západu. Tomuto pravidlu neunikne ani Amerika, která se vzdává zbraní, aby se uchýlila k prostředkům hospodářské nadvlády; zde přítomný vliv trustů je toho svědectvím.

Nakreslíme-li na mapu stopy těchto střídavých pohybů, zpozorujeme formy podobné těm, které vytvářejí stadia buněčného množení (zvláště u améby). Elementární živá bytost představuje dost přiléhavě elipsu, v níž život pulsuje mezi dvěma póly (oběma ohnisky elipsy). V nekonečně malém znovu nacházíme mechanismus planetárních sfér, rovněž eliptických. A k doplnění vesmírné univerzální homologie, i civilisace uskutečňují své formování uvnitř vejčitého tvaru. Ve své knize *Budování člověka* jsem prostudoval význam tohoto tělesa.

Projekcí sociálních jevů na zemský povrch pochopíme, jak se prolínají oba procesy, nepřetržitý a přetržitý, a jak koexistují v rámci kolektivního vývoje. Pohlížíme-li na velmi rozsáhlý prostor, není tu žádná diskontinuita: velké metropole se dají srovnat se žárovkami světelných reklam, které se postupně rozsvěcují a jejichž světlem je možné napsat větu. Pozorujeme-li však naopak určité místo, konstatujeme čínorodá období přerušovaná dlouhými obdobími klidu. Tento jev je zřetelně viditelný, podnikneme-li systematické vykopávky na starobylém sídlišti; rozložení vrstev ukazuje, že období prosperity jsou od sebe oddělena staletími úplného nebo relativního ticha.

Periodické střídání ničení a výstavby je ostatně všeobecné u všech živých mechanismů. Život je permanentní; jednou je očividný, rozkvetlý, jindy se stahuje do resistantních forem a do zárodků.

Připomenu velmi výstižnou koncepci Weissmanovu, která je nepochybně příliš jednoduchá, která však podává uspokojivou zprávu o realitě s její dualitou diskontinuitního sómatu a kontinuitního gametu. Rozličná iniciační kolegia se ujímají role uchovat velké živoucí tradice uprostřed vnějších zvrátů osudu.

Zeměpisný přesun středisek lidské činnosti dovoluje řešit některé problémy, které dialektika opomíjí. Podle ní každá situace obsahuje boj protikladných sil a budoucnost přesně odpovídá překonané antinomii. To je správné jen dodáme-li, že k řešení problému nedochází na tom místě, kde byl předtím nastolen. Kdyby dvě síly trvale působily na stejném místě, nakonec by se vyvážíly, to znamená, že by se vyčerpaly; pokrok vyžaduje, aby došlo k přesunu. Zjišťujeme nezbytnost toho, aby společnosti emigrovaly, rozptýlovaly se, i jakým způsobem vnější rozvoj prodlužuje a řeší vnitřní boje.

Tyto úvahy o prostorovém determinismu jsou velmi důležité. Naše citové reakce nás strhávají

k dvěma druhům omylů. Když se díváme na naše velkoměsta, tak hrdá a tak uspořádaná, připadá nám nemožné, že by mohlo být někdy zmařeno tolik práce a tolik námahy. To svědčí o přehnaném optimismu. Dříve než uplyne jedno století, budou zničena hlavní evropská střediska a marné budou snahy opět je pozvednout z trosek. Země uzavře do svého lhostejného lůna stopy našich zmatků a pietně je uchová k uspokojení archeologů budoucích věků. Naopak zase jiní lidé, pod dojmem divokého ničení, k němuž všude dochází, se obávají konce světa. Tento odvěký strach, který v minulosti trápil lidstvo a který je z velké části zdrojem náboženské zanícenosti, se dnes objevuje znovu. Tato obava je přehnaná. Nejde tu ani o konec naší Země, ani o zánik lidstva, ale pouze o křeče jedné civilizace, jejíž mrtvolný rozklad se uzavírá. Odpovědnost za tento omyl v nazírání patří jednotlivým prorokům. Jelikož psali nebo mluvili při zrodu kolektivního hnutí víry, uvěřili nebo obratně namlouvali, že náboženství, jehož jménem kázali, splývá s vývojem celého lidstva.

Znovu upozorňuji, že je možné předvídat jedině uvnitř omezeného a již započatého sociálního jevu. Když křesťanští prorokové i s evangelistou Janem vypočítávají konec světa, jde pro ně o konec křesťanské civilizace. Jde o osud Kristova stáda.

Stejně jako umírají jednotlivci a jak uhasínají rody, nakonec mizí i egregory. Jsou smeteny s povrchu naší Země, aby byly později nahrazeny jinými. Z těchto grandiózních zhroucení přetrvává jen velmi málo jmen a velmi málo výtvorů. Intelektuálové, kteří se spokojí tím, že všechno vysvětlují svrchovaností náhody, by měli dobře prozkoumat povahu těch věcí, které se udržují na hladině oceánu zapomnění.

Až k nám došly podobizny prapodivných osobností: plastika Gudey, správce Lagaše, uchovaná v mezopotamském písku, se dostala do Paříže, aby zdobila bývalý palác našich králů; faraónové, ukryti ve svých magicky chráněných hrobkách, jsou nám dnes důvěrně známí. Čteme-li nápisy vyryté na znovuobjevených památkách, jsme přinuceni doznat, že ti, kdo je objednali, projeví přinejmenším velmi skvělé prorocké schopnosti. Ohlašují, že uniknou času a budou užívat věčného života. Pokud jde o texty, které se dochovaly až do naší doby, jejich putování není o nic méně podivuhodné: kolik z nich, které měly ve své době velký úspěch, se nám nedochovalo, zatímco jiné, které v době svého vzniku prošly bez povšimnutí, dospěly později k velmi působivé kariéře; jejich autoři se v tom zřídka-kdy zmýlili.

Kdokoli prochází nedávnými nebo starobylými zříceninami měl by se zamyslet nad tím, jak si ničení vybírá, a nad deformacemi, které vyvolává. Považuji za velice příznačné, že surrealismus a André Breton položili významnou otázku před dnešní vědomí, v předvečer ztroskotání Západu (otázka objektivní náhody, problém nalezených předmětů).

Nebudu se zde šířit o tvarování civilizací těmi místy, v nichž se jim daří. Lidská představivost si může jen nakrátko popustit uzdu. Přírozená, nezbytná nutnost ovládá činy takzvaně svobodné nebo vědomé. Synonymní výrazy geografie a geometrie vysvětlují velkou část kolektivního rozvoje. Poloha měst, chrámů, bojišť je určena rozkazovačnou konfigurací půdy. Po staletích opuštěnosti se nová civilizace, vybavená odlišnou technikou, vrací na táž místa, aby tam vztyčila své stany.

Soulad mezi půdou a formami vytvořenými lidmi je takový, že jakákoliv významnější migrace mění vzhled výrobků a že v této souvislosti jsou národy donuceny stěhovat se, aby mohly používat odlišných tvarů a forem.²

Osud lidstva na této planetě je zvláštní. Když je člověk někam postaven, je vystaven vlivu prostředí, ale zápasí s ním, nemá jiný cíl než si přisvojit půdu a zpřístupnit ji, aby z ní čerpal její bohatství. Tou měrou, jak vítězí, vyhání sám sebe; vyčerpaná zjalovělá půda se opět stává neobyvatelným pískem.

Nynější pouště byly kdysi obydlenými a úrodnými krajinami. Stepi střední Asie byly kolébkou mohutných prosperujících národů; Mezopotamie byla bohatou zahradou; kamenitá Arábie byla zemským rájem. Tato připomínka platí i pro Saharu.

² Chci tu poukázat na dvě rozdílná díla k tomuto vysoce významnému problému: jsou to jednak *Duch tvarů* (*L'Esprit des formes*) od Elie Faura, který pronikavě studuje adaptaci tvarů prostředím, a jednak jedna pasáž ze *Šílené lásky* (*L'Amour fou*) André Bretona, která jasně klade otázku působení místa na osobní a kolektivní psychologii (v tomto případě na lidskou dvojici).

Tak se všechno živé stává pomalu hořícím ohněm, který za několik století plodí stejné účinky jako ten nejprudší požár. Ze života egregoru nezůstane nic než popel. Je to život, který pomocí pánovitého bodce smrti nutí lenivé lidstvo, aby přenášelo své úsilí na různé cesty. Vzniká nutnost odejít jinam hledat vodu a slunce. Tak se vyvíjejí civilisace, tvary a okamžiky pozemského vědomí.³

O náboženství

Ponechme stranou primitivní sekty, upnuté k velmi úzkému obzoru, a pohledme na hlavní náboženství, to jest ta, která se prosadila u dlouhotrvajících a rozsáhlých lidských společenství. Postřehneme zde nepochybnou a ostatně velmi často zaznamenávanou shodu. Ústřední postavou mýtu je některý člověk, jehož *existence je odvozena z viditelného osudu slunce* v průběhu jednoho dne a v průběhu jednoho roku. Stejně dobře lze říci, že je to člověk, jehož život byl povýšen na úroveň sluneční reality, nebo že je to sluneční dráha transponovaná do lidského jazyka. Osiris, Apollón, Višnu, Mithra, Ježíš mezi jinými mají podobné povahy, protože mají tentýž význam. Jak to ukázal Dupuis, zrození hrdiny je vyjádřením poměrů na obloze odpovídajících poloze rovnodenností a slunovratů ve vztahu k hvězdným konstelacím. Ježíš jako syn Panny (v zodiakálním smyslu slova) přichází na svět takovým způsobem, že v chlévě „Honáka“ jsou i „Býk“ a „Osel“. Rovnodennost, k níž tehdy docházelo ve znamení Skopce, opravňuje ke jménu Beránka Božího, které mu bylo dáno. Doba vlády Mithrova býka a posvátné krávy Egyptanů byla nevyhnutelně skončena. Všechny mýty popisují sled peripetií a cest uskutečněných bohem; není obtížné je umístit na jejich správné místo mezi hvězdami.

Jelikož však posvátné příběhy se mezi sebou liší, snadno pochopíme příčiny těchto rozdílů: především důsledky sluneční dráhy nejsou stejné pro každou civilizaci. V některých národech převažují námořníci, jinde pastýři a opět jinde zemědělci. Mýtus bere tudíž zřetel k sociálním obyčejům. V druhé řadě dává zeměpisná poloha, zejména podle zeměpisné šířky, ročnímu oběhu zvláštní ráz. Jeden měsíc, to jest určitý průchod slunce znamením zvěrokruhu, označuje v Egyptě dobu žní, zatímco jinde odpovídá pouze počátku vegetačního období. Boží příběh se tím mění.

Ať už však prodělá jakékoliv osudy, hrdina nakonec umírá; spolu s jeho zrozením je to jeden z nejdůležitějších bodů mýtu. Lidé se obávají zimy a tmy; doufají v návrat krásných dnů.

Modlí se, aby je znovu spatřili. Oni i vše, co jim patří, musí se připravovat na další, nový rok. Smrt Boha zahrne v sobě toto konstatování a spolu s ním i souhrn nadějí. Zanikne-li mýtická postava, je to vinou zlovolného principu. Noc a smrt zvítězily nad životem a světlem. Věřící se musí sdužit proti tomuto zlu; musí usnadnit boží znovuzrození.

Archaická náboženství měla živého Boha, zvíře či člověka, který měl svou úlohu uvnitř společenství. Tou měrou, jak se vyvíjí psychologie, přestává být Bůh přítomen; kdysi přišel a pak zmizel; odloučil se od lidstva a nechal za sebe jen náhradu: své kněžstvo. Lidé pochopili, že všechny pozemské věci jsou vydány konfliktu dobra a zla a daleko od reálného světa bylo nastoleno hypotetické panství, v němž nebude již hrdina podroben tomuto dialektickému konfliktu. V důsledku toho i věřící rovněž doufají, že budou moci vstoupit do království, kde se již nebudou muset bát smrti (hindská Nirvána, křesťanský Ráj). Celá staletí není ještě toto kouzelné místo odděleno od Země; je umístováno mimo hranice prozkoumaného světa, za Herkulovy sloupy, do země Hyperboreů anebo ještě až za Oceán. Až později přenesl lidský duch Elysejská pole mezi hvězdy a pak do té nejúplnější abstrakce.

Nemohu se zde podrobně zabývat vysvětlováním přirozeného původu všech kultů a omezím se jen na zhuštěné závěry: *Náboženství jsou zdramatizovaným vyličením nebeských drah. Různí se tou měrou, jak se mění vzhled nebeské klenby s precesí rovnodennosti. Proměňují se dále podle pozorovacích míst.* Tento fakt vysvětluje, proč mýtus, výraz souladu mezi nebem a zemí, a obřady z něj vyplývající nemohou trvat věčně. *Po určitém počtu staletí se náboženská konstrukce projeví jako falešná, to jest objektivně rozladěná.* Obřady opakované tradicí už nejsou ve shodě s jejich původním účelem.

Ať už projevují spojitost či ne, mýty vyjadřují jedno a totéž téma, obsahují hlubinnou identitu a v tomto smyslu lze říci, že existuje jen jedno náboženství.

³ Ke geografickému determinismu je třeba připojit působení kovů, které přejímají vůči společnostem stejnou roli jako vůči živým tkáním. Války stejně jako hospodářská a průmyslová aktivita se soustřeďují kolem důlních pánví.

Bohem je vždycky ústřední moc slunce, zdroje života a světla a tedy i vědomí.⁴ Nepřítelem je vždycky noc, chlad, chaos a smrt.

Román, vybudovaný mýtografy jako transposice reality, končí špatně. Bůh umírá stejně jako všechny pozemské věci. Avšak lidem je dána záruka, že na konci zkoušek zůstává výhoda životu. Tato naděje je ostatně opodstatnělá, když potíže a umírání nebrání generacím se rozmnožovat, vědomí se rozvíjet a evoluci pokračovat ve svém díle. Lidský optimismus je tedy oprávněný.

Taková schematisace je zcela zjevně příliš zjednodušující i vzdor své nepopíratelné pravdivosti. Božský princip slunečního světla a pozitivní životní energie není jediný. Přírodní síly jsou četné a mýty se musí věnovat jejich popisu. Tyto síly jsou uctívány přímo v jejich konkrétních výsledcích anebo jsou chápány jako poloabstraktní principy spojené s planetami.

Zpravidla se životní energie štěpí na část samčí a část samičí. Myšlenka je spojena s představou páru. Luna převezme roli proměnlivého významu. Žádné náboženství není výlučně solární. Všechna jsou lunárně-solární. Měsíc je jakousi noční replikou slunce. Jeho působení na vodstva, na mízu, na život žen je příliš citelné, než aby nezbudilo pozornost. Měsíci odpovídá automatická vegetativní síla, která se odlišuje promyšleného a úmyslného úsilí dne. Jeho se dovolává noční aktivita plná obav, emocí, lásky, tužeb. To on vytváří tu citovou a snovou oblast více méně oddělenou od oblasti vědomé. Tato střídavá hra, která je více komplementární než skutečně protikladná, je schematisována dualitou kladu a záporu, samce a samice; je vyjádřena v každém náboženském systému. Případně se uctívání obrací přednostně k tomu či onomu aspektu přírodní energie. Na této volbě se značně podílejí etnické determinace. Na sever a na jih od mírného pásma dominují mýtu Měsíc a všechny pojmy s ním spojené. Třebaže tu jde o různé formy, severané a obyvatelé tropů, národy s lymfatickou dominací, mají lunární kultury. Tento jev jasně vysvětluje elementární meteorologie.

Vedle tohoto zeměpisného faktoru chci upozornit také na úlohu času. Dochází k oscilacím. Po solárním mužském náboženském cyklu přichází jiný, lunární a ženský. Uvnitř jednoho a téhož systému pozorujeme fáze, kdy nabývá vrchu tu intelligence, tu vášnivá emoce (střídavé kultury Panny Marie a Krista v křesťanství).

Je často velice obtížné oddělit tento lunárně-solární pojem od druhého, který staví proti sobě slunce a zemi. Kult uctívání nebeského tělesa, které nás nese, se totiž vlastně obrací k podzemním, vegetativním a okultním silám dolů, pramenů, jeskyň a moří, které jsou jindy spojovány s lunární říší. Nutnost uctívat pouze živé živly nutí lidi, aby spojovali myšlenku interní země s představou nevědomého života, který v ní vládne.

Magie a její vůle po kosmické akci

Náboženství jakožto lyrické zobrazení kosmu, přijaté některým společenstvím podle potřeb místa, času a společenského vývoje, si kromě toho chce předsevzít vybudování přímého kontaktu mezi lidmi a přírodními silami. Není založeno jen spekulativně K prvnímu každodennímu střetu se světem dochází prostřednictvím naší všední práce, práce oráče, dřevorubce nebo námořníka. Toto trpělivé a tvrdé dílo není těmito kultury zpochybňováno, nanejvýš je tu snaha zveličovat obyčejnou činnost tím, že se do ní vkládá smysl zaměřený k bohům. Především však se tu baží po moci nad živly, moci zcela jiného řádu. Lidé, kteří pojmají přírodu, jakoby byla schopna chápat naše přání a účastnit se našich emocí, chtějí, aby jim poskytla sluch, a přejí si stát se jejími pány. Dále budu zkoumat sociální a osobní hodnotu rituálních obřadů, zde se však pokusme zahlédnout jejich kosmický dosah.

Není pochyby o tom, že do této naděje zasahuje dětská víra. Piaget velmi správně ukázal, že děti stanoví hranice mezi svou osobou a vnějším světem jen pozvolna a obtížně; podobně jako primitivní člověk, i ony si představují, že události všehomíra jsou jim k dispozici a jsou poslušný jejich rozmarů.⁵ Pro tento postoj jsou příznačné starověké legendy. Josué zastavuje slunce; Mojžíš vysouší moře; další strhuje za sebou hory nebo uklidňuje divou zvěř kouzlem své hudby. Není nepravděpodobné, že těmto příběhům je třeba přikládat esoterický nebo symbolický smysl. Nicméně, učiníme-li tuto subtilní výhru, je nutné konstatovat, že naděje, že člověk změní k svému prospěchu přirozený běh věcí, nejenom existovala, ale ještě ve značné míře se uchovala i dnes. Představa zákonitostí nahrazujících bla-

⁴ Srv. *Zářící vědomí (La conscience lumineuse)*. A. Skira, éd., 1938.

⁵ Jean Piaget: *Představa světa u dítěte (La représentation du monde chez l'enfant)*. Alcan, édit. 1938.

hovolně vykonávané činy nezasáhla obyvatele našeho venkova. Kdokoli se obeznámil s elementární vědeckou disciplinou chápe, že je absurdní konat devítidenní pobožnosti například k přivolání deště. Přesto však se tyto pobožnosti stále konají.

Nemohou-li obřady sloužit k změně pořádku jevů, mohou naproti tomu připravit kolektivy takovým způsobem, aby co nejlépe přijímaly vyšší síly. Celkem vzato *od obřadů lze očekávat optimální zprostředkování styku s blahodárnými energiemi a ochranu před energiemi nepřátelskými.*

Všimněme si, že po celá staletí byl náboženský postoj vždy silně ambivalentní. Na jedné straně konstatujeme odevzdanost věřícího jeho Bohu, na druhé straně určitou exaltaci jeho revolty. Mnohé rituály jsou plny násilných formulací, jimiž chce kolektiv ovlivnit božstvo. Modlitba mívá často tón, který se spíše podobá příkazu, pánovitému rozkazu. Všechna náboženství nevyjadřovala pouze pocity vděčnosti a lásky k nebeským nebo přírodním mocnostem. Většina z nich naopak mají silný náboj nenávisti. V tom je bezpochyby největší zlo různých mýtických systémů; potřebnou vzpuru orientovaly na neplodné cesty a představovaly uklidňující a nebezpečně narkotické sociální léčebné metody.

Pozorujeme-li sled jednotlivých náboženství, všimněme si, že vývoj se ubíral cestou souhlasu a smíření. Vzдор temnému obrazu světa, který vykresluje, křesťanská civilisace se usilovně snažila, aby národy přijaly svůj bídný úděl sugerováním myšlenky na iluzorní odměnu v pozdějším životě.

Tento psychologický vývoj je tak jasný, že se nám dnes jeví postoj vědce, který je si vědom neosobních modalit determinismu, nekonečně nábožnější vůči přirozenému řádu než postoj věřícího, který žádá od svého Boha, aby činil zázraky a aby v jeho prospěch přestupoval kosmické zákony. Fyzik, který se poučuje o zákonitostech meteorologie a chápe jejich neměnnost, stojí v našich očích blíže vznešené mystice než věřící, kteří před modlou podupávají, zpívají nebo úpěnlivě prosí, aby se jim dostalo slunečního svitu nebo deště.

Když už tu zkoumáme spojení člověka a kosmických skutečností, je třeba studovat hodnotu vědeckého postupu; pokusme se pochopit, v čem se podobá předešlému náboženskému postupu nebo v čem se od něj odlišuje. Došlo zde k definitivnímu rozchodu s minulostí nebo jen ke změně forem?

Řekněme, že vědecké zkoumání ani mystické zobrazování nejsou určeny k pronikání tajemství světa jen pro radost z objevování; cílí k účinné akci, aby tak dosáhlo stále bezprostřednější, snadnější a úplnější moci nad přírodou. Jeví se jako serióznější, nikoli však méně fantastická magie.

V minulosti měla všechna životní gesta magickou moc, to znamená, že je člověk vykonával s úmyslem, který přesahoval jejich bezprostřední hmatatelný výsledek. Pak byl obyčejný, všední čin oddělen od aktu magického; ten se stal výjimečným a rituálním, fakticky odtrženým od bezprostředních cílů. Současná věda vytváří dojem, jakoby toto dělení mělo opět tendenci zmizet. Značným vzrůstem lidského uvědomění a lidské moci se každý akt znovu stává jako kdysi komplexní operací s magickou hodnotou. Stejně jako praktická alchymie vedla k chemii, tak i vůle kouzelníků zkrotit přírodní živly se zdá dnes patřit do oblasti fyziky.

Avšak objektivní věda ještě nevymezila tento problém v jeho úplnosti, neboť nahromadila poznatky a pozorování, aniž by byla souběžně rozvíjela vědomí. Nemám tu na mysli vědomí mravní, ale pouze porozumění gestu. Naše činnost je řízena stále automatictějšími technikami a nepředpokládá úvahu vzešlou z koherentního myšlení. Na druhé straně, jelikož jsou vědy stále rozdělené a každá studuje jenom jednu řadu jednotlivých jevů, nedospívá se k ucelené koncepci; člověk není začleněn do těch mechanismů a procesů, které vynalezl a jichž každodenně užívá.

Postaven před rozmanitost strojů a vybaven nesčetnými empirickými recepty, podobá se dnešní člověk adeptu nějakého náboženství, který by byl ztratil svou základní koncepci světa, zredukovanou na hromadu pověr.

Nikdo se nesnaží vrátit dílčí determinismy do determinismu obecného. Právě naopak lidé si zakazují takový postup pod záminkou, že náleží metafyzice. Je-li to pravda, pak odtud vyplývá nutný závěr, že vědomí vyžaduje nějakou metafyziku. Dnešní poznání se podobá oceánu, na němž plují překrásné, osamocené a bloudící ledové kry. Plaví se nazdařbůh. Pravé poznání (totiž to poznání, kterého je nám zapotřebí) předpokládá, že toto rozkouskování zanikne ve prospěch universálního logického skloubení.

Spojení člověka s kosmem vyžaduje kritiku reality; výše zmíněný problém se tu opět vynořuje pod lehce odlišným úhlem. Řekněme, že každá událost je setkáním, to jest protnutím alespoň dvou drah, sledovaných pohybkami, z nichž každá je podrobena své vlastní nutnosti. Prvním potřebným krokem je poznání řetězu okolností, který rýsuje každou jednotlivou dráhu. Nekonečně důležitějším úkolem je však pochopit, jak dochází ke střetu, jak se vytváří zauzlení. To může přivést vědu do stej-

ného plánu, v němž působilo dříve náboženství. Zásadou André Bretona je, že započal toto bádání ve sféře každodenního lidského života tím, že nevyšel, jako se to dělávalo kdysi, z předpokládaného řádu, jehož ověření hledáme ve faktech, ale z faktů samých; vůle připojit osobní subjektivní nutnost k nutnosti přirozené zcela vyjadřuje potřebu rozbít umělé hranice vědy a přenést poznání do všech úrovní současně.

První zjištění o „objektivní náhodě“ ukazují, že běžný pojem shody okolností, na který se omezujeme při vysvětlování rozvoje událostí a zrodu setkání, nesnese bližší zkoumání. Za racionálními vědními obory s omezenými cíly začínáme spatřovat existenci obecného determinismu regulujícího působení dílčích determinismů. Toto sřetení vyššího řádu, kdysi interpretované jako trvalá vůle nebo jako rozmar některého boha, se neukazuje být odlišné od těch vztahů, které jsme už schopni poznat. Jeho hodnota není nadpřirozená, ale naopak velmi přirozená. Je tedy možné, s podmínkou, že rozšíříme představu reality až za hranice toho, co bezprostředně vnímáme a že umocníme naši zvědavost a naši náročnost, předvídat nový systém spojení mezi člověkem a vesmírem. V tomto sepětí budou stále ještě obsaženy obě tendence poslušnosti a revolty, ale díky všem dosavadním analytickým poznatkům bude dovedeno k vyššímu stupni hutnosti.

Během této empirické práce bytostí, hledajících hlubší styk se světem, se objevuje, že všechny postoje nejsou stejnou měrou příznivé k vytváření setkání a k odhadnutí jejich smyslu. Ukazuje se nezbytným jistý stav citlivého napětí, který může mít mnohé příčiny, ale vždy dospívá k tomu, že zvyšuje emotivní potenciál na úkor klidového konformismu. Jde tu o to, co je nazýváno podle různých slovníků buď básnickým darem nebo stavem milosti. Surrealismu rovněž vděčíme za prozkoumání těchto tak zvláštních myšlenkových postupů, které před ním zůstávaly do značné míry výsadou kněží. Zabýval se usilovně odhalováním mechanismu inspirace, pokoušeje se jej ve všech lidech rozvinout, ve snaze uvolnit jej z pout rozumného vědomí, tato svým způsobem zesvětštěná oblast bývala předtím vyhrazena náboženství. Kulty hledaly prostředky, jak postavit věřící, skupinově či jednotlivě, do situace, která by jim dovoľovala přijímat za nejlepších podmínek působení přírodních sil.

Je jasné, proč je tak důležitá shoda času a místa: je to základ celé operace, ať už chceme působit na kosmos nebo na něm záviset. Chápeme také, že staletý vývoj ničí jakoukoliv účinnost v jednom i v druhém směru tím, že posouvá mýty a rituály, že ruší nastolený a promyšlený soulad. Určitý náboženský systém po jistou dobu podporuje inspiraci a potom ji anihiluje.

Úsilí jednotlivých náboženství vybudovat kontakt mezi člověkem a přírodními plány předpokládá použití adekvátního vybavení. Je tu zapotřebí působit na zobrazování a symboly stejně jako se působí na předměty. Znovu se zde setkáváme s problémem, který už byl částečně položen v souvislosti s hodnotou poznání a rozsahem reality. Je až příliš zjevné, že jsou-li zobrazování, slova, představy pouhými nástroji vzešlymi z kolektivní konvence nespjaté s věcmi, přechod od interní sféry ke sféře vnější reality bude nemožný.

Nominalismus izolující lidský prvek fakticky vede k redukci rituálů a k tomu, že jim přiděluje pouze alegorickou hodnotu. Zůstává pak jen úmysl se svým psychologickým dosahem (téze protestantů i částí dnešního katolicismu). Naproti tomu realismus, určující myšlenkám, symbolům a všem druhům zobrazení skutečnou hodnotu reality, ospravedlňuje nejen ceremoniální magii, ale také výtvarná umění a básnickou akci. Již dříve jsem poukázal na obecné příčiny, pro něž přijímám tuto tézi. Z tohoto hlediska mi nic nebrání věřit v účinnost obřadů. V těchto věcech však působí i kvantitativní faktor. Při svém každodenním úsilí působit na věci lidé nemohou mít víc naděje než při operacích tak zvaně magických, že se pouští do odstraňování překážek přespříliš nepoměrných s jejich životním měřítkem. Nadto mohou vést k proměnám, ke změnám orientace jevů a ne ke kracím. Lidstvo tak může vně sociální sféry a ve své akci vůči vesmíru jenom více či méně dobře přijímat síly o vyšší mohutnosti než je jeho vlastní a zařídít se tak, aby řídilo jejich účinky. Tak už postupuje moderní fyzika. A bude v tomto smyslu postupovat s ještě větší jistotou, až se plně začlení do myšlení a do našich obecných starostí a zájmů. Má-li se dosáhnout tohoto cíle, pak souhrn dnes abstraktních konceptů musí zaujmout místo uvnitř systému obrazových představ, o jejich mýtickém charakteru nemám pochyb.

Počátek úsvitu

Pojednání o sociální morfologii by se mělo skončit s vylíčením minulých jevů a s pozorováním přítomnosti. Pokoušíme-li se vyvodit směry budoucnosti, nevydáváme se snad do nejisté oblasti, kde bude odraz osobních vášní iluzivně považován za pevný materiál? Stalo se navyklým mravem prohlašovat, že vědecký postup je v rozporu s věštěním. Popírám platnost tohoto tvrzení. Věda je vědou pouze tehdy, když jsme schopni předvídat vývoj jevů. Věda je pouze tam, kde věříme v dostatečně rigorózní determinismus, aby logický sled faktů nemohl být v žádném okamžiku znovu zpochybněn výjimečným skutkem spojeným s božím rozmarem nebo lidskou svobodnou vůlí. Dívat se do budoucnosti neznamena opuštění zbraně jistot, ale naopak její maximální využití. Lze namítnout, že všechny souřadnice a všechny faktory sociální rovnice nám ještě nejsou známy a že je tudíž nutná opatrná rezervovanost pokud jde o předpovědi. Zbývá vědět, zda ty podrobnosti, které zůstávají neznámy, jsou takové povahy, že by mohly změnit obecnou orientaci věcí, anebo poslouží-li jen k vyplnění dokonale determinovaných obecných rámců. Jinými slovy, lze určit některému jevu meze trvání, celkové formy, globální směr, i když nemůžeme předvídat všechny jeho zvláštní aspekty. Zkušenost z biologie dokazuje, že tuto možnost máme. Pokud jde o mne, jsem přesvědčen, že je možné již nyní vyslovit proroctví, pokud jde o konec křesťanské civilizace a zrod civilizace následující. To neznamena, že bych se cítil schopen narýsovat všechny obrysy toho společenství, které se utvoří zítra. Imaginace nepřichází na pomoc předvídání, které je v abstraktním plánu snadné za pomoci výpočtů a rozumové úvahy. Ať už si lidé obecně o tom myslí cokoliv, imaginace má vždy zpoždění; pracuje totiž podle smyslového obsahu v nás shromážděného; nové tvary je schopna koncipovat jen s největšími obtížemi.

Proto můžeme vydávat věštbu jen o věci již započaté, jejíž náčrt existují, ač špatně vnímány obecným lidem. Kdokoli si uvědomuje realitu, vypadá jako jasnovidec; natolik si lidé zvykli žít v minulosti!

Kdo chce předjímat události, musí mít na mysli dva mechanismy. První se vztahuje na existenci egregorů, podléhajících, stejně jako kterýkoliv živý tvor, nutnostem zrození, růstu a smrti. Myslím, že jsem zde dostatečně vylíčil vývoj lidstva v jeho západních dějinách po dvacet pět století, aby se čtenář mohl obeznámit s dvojí hrou evoluce, souvislé ve svém celku a zároveň přetržité ve vytváření forem. V tomto ohledu mi připadá, že přítomnost musí být srovnávána s velkými převraty, které předcházely vybudování křesťanského systému. Současný omyl spočívá v podceňování naší doby, domnívají-li se jedni, že jde o dočasnou nehodu, jimž je možno čelit nouzovými léky. Druzí, a to je obvykle případ marxistických revolucionářů, věří, že dobytí moci proletariátem se uskuteční prostřednictvím řady hnutí srovnatelných s těmi, která doprovázela vytváření buržoazních států. Myslím si, že utrpěné nezdravé pocházejí z těchto optických klamů a že nacionální socialismus vděčí za svůj úspěch nesmírné ctižádosti, kterou prokázal. Každý kolektivní vzmach, který by se dnes chtěl omezit na partikulární národní, ekonomická a sociální řešení a na druhé straně se nevyhýbal setkání s křesťanskou ideologií, katolickou nebo laicizovanou, by propadl rychlému zničení.

Druhé pravidlo, nutné pro předvídání, se týká mechanismů dialektiky. Pozorujeme-li události, ať už v měřítku jednotlivce nebo v měřítku společnosti, všimneme si, že každá akce je následována nějakou reakcí, že jakýkoliv pohyb jedním směrem vyvolává pohyb opačný. Pozorujeme-li hmotné těleso, otázka a odpověď následují za sebou okamžitě, jak o tom svědčí fyzikální zákony. Čím více postupujeme ke komplexnosti živých bytostí, tím opožděnější je odpověď. Domnívám se dokonce, že myšlení je pouze akumulací inhibovaných reakcí. To, z čeho se skládá naše bytost, je sumou všech akcí prostředí, které se v nás proměnily a byly zadrženy v našem těle. Jsme rezervou všech energií, které nebyly okamžitě uplatněny. V určitém okamžiku není už odpověď opožděná a stává se činem. Nikdo se nediví tomu, že u člověka, který utrpěl prudký náraz, se dostavuje zranění, zlomenina nebo různé poruchy. Kdo studoval biologické mechanismy ví, že jev tzv. spontánních nemocí je vyvolán stejným způsobem více či méně vzdálenými příčinami. Veřejnost, která nebuduje svůj úsudek racionálním způsobem a na dost rozsáhlé základně, v tom spatřuje náhodný jev. Uniká jí normální hra akcí a reakcí. Kolektivní existence se těmito mechanismům nevyhne: konstatujeme například, že tam, kde katolická církev hromadila krádeže a krvavé popravy, jako v Mexiku, se naopak sama stává objektem aktivní represe. Španělská revoluce se svým prudce antiklerikálním rázem se jeví jako přirozená reakce proti krutému nakládání, kterému Inkvizice a kněžstvo vystavily tento lid. Tvrdím, že při četbě dějin Inkvizice bylo elementární předpovědět pozdější vzplanutí pomsty.

V tomto střídání dějů se obvykle stává, že ten, kdo byl původcem urážky, není potrestán přímo a

že reakce postihne vzdálené následníky. Děti těžce snášejí pozdní účinky nemoci a výstřelků svých rodičů. Je zcela zřejmé, že ta církev, která je dnes pronásledována v Mexiku, není tou církví, která páchala někdejší zločiny. Ani Ludvík XVI. ani car Mikuláš II., tyto bezvýrazné osobnosti, nebyli obávanými tyrany, kteří by si osobně zasloužili smrt; pykali za všechny zlé skutky spáchané jejich předky; jako dědici výsad dědili i rizika. Lidé si vždy byli vědomi tohoto druhu imanentní spravedlnosti, která nutí každý pohyb, aby za ním následoval pohyb opačný, ale byli šokováni zpožděním těchto reakcí, ať už ve smyslu odměn nebo trestů. Náboženské systémy se pokusily takovouto skutečnost vysvětlit a ospravedlnit.

Tímto přáním byla nadiktována reinkarnační doktrina. Jednotlivec se musí osobně vrátit na svět, aby podstoupil následky svých činů. Řecká koncepce se zdá být bližší prostému a jasnému pozorování. Lpí méně na etické vůli. Oidipovské postavy jsou vystaveny vzdáleným odezvám chyb spáchaných jejich předky; helénská vynalézavost doufá ve spásu jedině díky uskokům, které mají často podobu dosti pochybných kombinací. V Asii se věřilo v možnost zbavit se všech omylů tím, že se svěří jejich tíha obětnímu zvířeti nebo člověku, který byl pak vyloučen ze společenství. Tato velmi stará myšlenka vysvětluje celou řadu primitivních rituálních obřadů, při nichž je některá osoba učiněna obětním beránkem a stává se současně, svým souhlasným nebo nesouhlasným obětováním, prokletým i posvátným objektem. Velmi často byli kněží odloučeni od komunity a vytvářeli v důsledku této víry izolovanou sociální kategorii. Kristus o sobě prohlásil, že je člověkem schopným vzít na sebe břemeno všech vin předcházejících jeho příchod. Velká naděje, již představuje, spočívá v tom, že se národy domnívaly, že hra reakcí a následků bude přerušena zásahem božím. Křtem se předpokládá očista dítěte od všech skvrn, které by mohla dědičnost na něm zanechat. Svátostmi a rituálními úkony (přijímání) se adept, který se doznal a upřímně kál, považuje za navracena stavu původní nevinnosti; doufá, že opět začne od nuly. V podstatě je křesťanství vybudováno na víře v permanentní zázrak: odpuštění hříchů, to jest zrušení přirozeného střídání mezi akcí a reakcí. Nejde nám zde o rozebírání metafyzické hodnoty takového tvrzení, ale o pozorování, zda se potvrdí nebo ne.

Odpověď je kategorická: ani ve svém těle ani ve svém duchu neuniká dítě tíze dědičnosti; v žádném okamžiku svého života nemůže lidská bytost přerušit osnovu své existence, musí snášet všechny reakce na činy, které kdy předtím vykonala. V důsledku toho, jelikož nemůžeme spoléhat na vždy marně očekávaný Boží zásah, jelikož jsme ještě nikdy nezpozorovali žádný takový zázrak, abychom si mohli myslet že by mohl být přerván kruh výsledků a důsledků, jsme oprávněni vyvozovat to, co se stane, od toho, k čemu již došlo.

Tento zákon imanentní spravedlnosti v praxi posiluje výše zmíněné filosofické závěry, které nás vedly k tomu, abychom pokládali jednotlivá lidská seskupení za autonomní reality. Proč by po letech nebo staletích jinak kněží dostávali zpětný úder za hanebné jednání svých předchůdců, kdyby existovali jen oddělení jednotlivci a kdyby církev, již jsou členy, nebyla trvalou entitou? Existence egregorů je takto ověřena zkušeností.

Manévrování principem akce a reakce, který je konec konců jedním z aspektů dialektiky, umožňuje předvídaní událostí, jakmile známe první člen rovnice. Současné období odpovídá právě rozsáhlému vyřizování účtů, během kterého všechny omyly a všechny někdejší zločiny dospívají k odpykání. Všimněme si mimochodem, že tato připomínka vede k takovému lidskému postoji, který by mohl posloužit nastolení praktické morálky. Jistota, že by nemohlo zůstat nic, co by nebylo později předmětem odpovědi, revolty, musí nabádat člověka, aby učinil elementární ochranná opatření. Je-li pravda, že není k ničemu potlačovat nářky poražených, umlčovat protesty bolesti, obelstívat jednotlivce nebo kolektivy, pak se bude uvědomělý člověk snažit vyhnout se akcím schopným později rozpoutat novou sérii katastrof. Nemůže se tu jednat o odpuštění, neboť by to překáželo přirozenému běhu spravedlnosti; naproti tomu by nebylo vhodné, aby oprávněná reakce byla toho druhu, že by zplodila nový okruh nepořádků; musí se tedy projevit na vyšším plánu vědomí. Změna civilizace odpovídá okamžiku, kdy zápas mezi pro a proti, mezi tézí a antitézí, ustupuje před vybudováním syntézy. Ta ukončí střídání krystalisací nové výpovědi.

Závěr

Aniž bychom chtěli určit přesný obsah civilisace, která bude následovat po křesťanství, je již nyní možné naznačit její obecný směr. Věc už příliš pokročila, než abychom neviděli závěry, k nimž se směřuje. Převládá princip, který může být nazván monismem v přežitém slovníku filosofie. To znamená, že lidé konečně a na dlouho překonají ty antinomie, které je udržují rozdělené. Na konci nesmírné diskursivní cesty naleznou opět své místo ve vesmíru. Jelikož budou spojeny přirozená nutnost s vnitřní nutností, právě tak ve vědě jako v citových postupech, bude zrušen základní dualismus. Jen slepý nepozoruje, že všechna vědecká odvětví dospívají nyní k této jasné jistotě. Stejně jako řečtí filosofové z předkřesťanské éry, předvídali jsme pomocí inteligence; našim nástupcům bude příslušet prožívat tuto jednotu hmoty i ducha, světa i člověka, která je ještě pro nás jen pojmem. V tomto přechodu lze hovořit o potřebném vtělení, kdy se myšlenka stává prožitým vjemem. Vtělení bude mít kolektivní charakter. Nynější totalitarismus, který by chtěl být takovým závěrem, je pouhým nárysem a vnější parodií. Odpovídá tomu, čím byla Augustova epopěj, to jest koncem hotového světa, v poměru k epopěji Kristově otevírající nový cyklus. Snadno zjistíme, že studium společenského determinismu, místo aby vedlo ke shovívavému fatalismu, naopak sugeruje nutnost velmi urputného, velmi bolestného boje, aby byl naplněn nezbytný osud permanentní lidské Revolty.

(ed. Flory, Paříž 1938)

(Fragmenty z čs. vydání, 6. sv., Studijní materiály a dokumentace, přel. J. Anceľ 1982)

Převzato ze samizdatového sborníku *Zlato času* (Surrealismus a hermetismus) vydaného jako 5. svazek ediční řady *Dokument* péčí DŽB.

sl ba